

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านหนังสือพิมพ์ ของรัฐบาล ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับรัฐบาลในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เป็นแนวทางในการอธิบายปัญหาที่ศึกษาไว้ ดังนี้

1. แนวคิดการเกิดลัทธิชาตินิยม
2. ทฤษฎีสื่อสารมวลชน
3. ทฤษฎีสัญญาวิทยา
4. แนวความคิดเกี่ยวกับสังคมประกิต
5. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์
6. แนวคิดการโฆษณาชวนเชื่อ

1. แนวคิดการเกิด “ลัทธิชาตินิยม”

1.1 นิยามของ “ลัทธิชาตินิยม”

คำว่า “ลัทธิชาตินิยม” นั้น มีผู้ให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กัน (อ้างถึงใน จุลกลาง อนรต, 2513)

ดังนี้ :-

Hans Kohn ให้ความหมายของลัทธิชาตินิยมไว้สั้น ๆ ว่า “เป็นความรู้สึกที่ว่า ความจงรักภักดีอันสูงสุดในตัวของแต่ละบุคคลนั้น ต้องมีให้แก่รัฐหรือชาติ”

Carlos P. Romulo ได้ให้ความหมายของลัทธิชาตินิยมไว้อย่างน่าสนใจว่า “ลัทธิชาตินิยมเป็นความรักในบ้านเกิดเมืองนอนของตน ตลอดจนเชื้อชาติ ภาษา และประวัติความเป็นมาที่เหมือนกัน รวมทั้งความปรารถนาความเป็นอิสระทางการเมือง ความมั่นคงปลอดภัย และเกียรติภูมิของชาติ”

Encyclopedia Americana ให้ความหมายว่า "ลัทธิชาตินิยม คือ ความรู้สึกของประชาชนบางกลุ่ม ซึ่งมีวัฒนธรรมเหมือนกัน อยู่ร่วมกันอย่างมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ในพื้นที่ซึ่งกำหนดไว้ และมีส่วนร่วมความเชื่อในเรื่องความผูกพันทางสัญชาติ และจุดมุ่งหมายเดียวกัน"

Charls P. Schleicher กล่าวว่า "ลัทธิชาตินิยมเป็นปรากฏการณ์อันใหม่ของความสำนึกความรู้สึก หรืออารมณ์ร่วมกันของกลุ่มคน ซึ่งนำไปสู่กระบวนการที่จะปรับแนวทางหรือเป้าหมายในอนาคตของแต่ละบุคคล ให้เป็นไปตามแนวทาง หรือเป้าหมายที่รัฐต้องการ"

Herbert Hoover อดีตประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา เคยเขียนหนังสือกล่าวถึงลัทธิชาตินิยมเอาไว้ว่า "ลัทธิชาตินิยมได้คลี่คลายขยายตัว ขึ้นมาจากส่วนลึกที่สุดของสัญชาติญาณดั้งเดิม และจากกำลังแห่งความสะเทือนใจของมนุษยชาติ ซึ่งแสดงตัวออกเป็นความรักปิตุภูมิ อันก่อขึ้นจากรากฐานของการรักครอบครัว ความรักประเทศ และความภูมิใจในความสำเร็จแห่งเชื้อชาติของตน"

ดิเรก ชัยนาม ให้คำนิยามลัทธิชาตินิยมไว้ว่า "เป็นความสำนึก หรือความรู้สึกในทางจงรักภักดีต่อหมู่ชน ซึ่งตนถือว่าชาติพันธุ์ (Ethnic) เดียวกัน และเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน"

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ นักชาตินิยมคนสำคัญของประเทศไทย ให้ความหมายว่า "ลัทธิชาตินิยม เป็นลัทธิที่ให้ความสำคัญแก่ส่วนรวมของเชื้อชาติ เป็นความรัก ความนิยมคนเชื้อชาติเดียวกัน"

จากที่กล่าวมานี้ อาจสรุปได้ว่า ลัทธิชาตินิยม คือ ความรู้สึกรักชาติบ้านเมือง ความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ และหมู่ชนที่มีชาติพันธุ์เดียวกับตน ซึ่งก่อให้เกิดอารมณ์ร่วม ในอันที่จะเสียสละเพื่อชาติ ตลอดจนมีความปรารถนาจะรักษาความเป็นอิสระทางการเมือง ความมั่นคงปลอดภัย และเกียรติภูมิของชาติไว้

การทราบความหมายของ "ลัทธิชาตินิยม" เช่นนี้ ทำให้ผู้วิจัยสามารถกำหนดขอบเขตการวิจัยในทุกขั้นตอน รวมไปถึงขั้นของการเก็บข้อมูลมาวิเคราะห์วัดผล ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

1.2 วิวัฒนาการของ “ลัทธิชาตินิยม”

ลัทธิชาตินิยม เกิดขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อมีความเป็น “ชาติ” เกิดขึ้นแล้ว เมื่อความเป็น “ชาติ” ในแต่ละแห่ง แต่ละประเทศมีความแตกต่างกัน ก็ย่อมแน่นอนว่า กำเนิดของ “ลัทธิชาตินิยม” ในแต่ละแห่ง ก็ย่อมแตกต่างกันไปตามสภาวะการณ์ของชาตินั้น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอกล่าวถึง วิวัฒนาการหรือความเป็นมาของ “ลัทธิชาตินิยม” ในแต่ละแห่งที่เป็นแหล่งกำเนิดลัทธิชาตินิยมสำคัญของโลก นั่นคือ การเกิดลัทธิชาตินิยมในยุโรป , เอเชียอาคเนย์ เรื่อยมาจนถึงในประเทศไทย

1.2.1 ลัทธิชาตินิยมในยุโรป

ในระยะแรกนั้น กษัตริย์ต่างๆในทวีปยุโรปยังนับถือคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิกอยู่ จึงต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของสันตะปาปา ซึ่งเป็นองค์ประมุขของศาสนาที่กรุงโรม ต่อมากษัตริย์ในอังกฤษ ฝรั่งเศส และสเปน ได้เริ่มไม่ยอมอยู่ภายใต้อำนาจของสันตะปาปา อันเนื่องมาจากความแตกแยกทางศาสนา คือ มีการตั้งนิกายโปรเตสแตนต์แยกออกมาจากนิกายโรมันคาทอลิก (ดิเรก ชัยนาม, 2509)

การแตกแยกทางศาสนา และการเพิ่มอำนาจขึ้นมาของรัฐ ทำให้การแยกอำนาจของรัฐ ออกจากอำนาจของศาสนาเป็นผลสำเร็จ ซึ่งกว่าจะแยกออกมาจากกันได้ ก็เกิดสงครามกลางเมืองและสงครามระหว่างประเทศหลายครั้ง (เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ , 2512)

จากการที่รวมตัวกันเป็นประเทศขึ้นในรูปแห่งรัฐชาติ และการตื่นทนจนหันจากอำนาจทางศาสนา มาอยู่ภายใต้การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้เอง ได้เป็นก้าวแรกที่ทำให้เกิดลัทธิชาตินิยมแบบใหม่ขึ้น โดยความจงรักภักดีต่อชาติ ได้ค่อยๆเข้ามาแทนที่ความจงรักภักดีต่อศาสนา และความจงรักภักดีต่อผู้ปกครองประเทศ เป็นความจริงที่ว่า รูปการปกครองในสมัยก่อนนั้น ความจงรักภักดีต่อบ้านเกิดเมืองนอนของตน เป็นที่รับรองและได้รับการสนับสนุนโดยทั่วไป และแม้ว่าจะรวมถึงความรักบ้านเมืองหรือดินแดนของตน การสืบเนื่องทางวัฒนธรรมและศิลปะ หรือความจงรักภักดีต่อวิถีชีวิตที่ดำเนินอยู่แล้วนั้นก็ตาม ศูนย์แห่งความรักชาติที่แท้จริง ก็ยังคงอยู่ที่ผู้ปกครองประเทศนั่นเอง (Hugh Seton, 1964)

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จึงพอสรุปได้ว่า การที่ลัทธิชาตินิยมเกิดขึ้น ก็เนื่องมาจากการก่อตั้งชาติต่างๆขึ้นในยุโรป ทำให้เกิดการรวมความจงรักภักดีเข้ามาสู่ศูนย์กลางเดียว ก็คือ องค์พระมหากษัตริย์ อีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อคนหันมาพึ่งทางโลกมากขึ้น ศาสนาไม่ได้มีอิทธิพลมากดังแต่ก่อน ความรู้สึกจงรักภักดีจึงได้เบี่ยงเบนจากองค์พระมหากษัตริย์ และศาสนาเข้าสู่ชาติ

ความรู้สึกที่ว่า ความจงรักภักดีอันสูงสุดในตัวของแต่ละบุคคล จะต้องมิให้แก่รัฐหรือชาติที่เกิดขึ้นนี้ ถือว่ารัฐหรือชาติ เป็นสิ่งเดียวกับประชาชน หรืออย่างน้อยก็แสดงความต้องการที่จะกำหนดขอบเขตของรัฐ โดยอาศัยหลักของชาติพันธุ์ คือ คนที่เชื้อชาติเดียวกัน ใช้ภาษาเดียวกัน ก็ควรอยู่ในรัฐเดียวกัน ซึ่งนับว่าเป็นปรากฏการณ์และเป็นขบวนการสมัยใหม่ ที่มีส่วนสำคัญในชีวิตสังคม และเป็นพลังที่ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงโดยทั่วไป (จุลสาร อนรรต, อ่างแล้ว)

1.2.2. ลัทธิชาตินิยมในเอเชียอาคเนย์

ลัทธิชาตินิยมได้เผยแพร่เข้าสู่เอเชียอาคเนย์ ในต้นศตวรรษที่ 20 นี้เอง ทั้งนี้ก็เพื่อจะต่อต้าน และเรียกร้องเอกราชจากชาติตะวันตก ซึ่งเข้ามาครอบครองประเทศต่างๆในเอเชียอาคเนย์มาช้านานแล้ว แต่เดิมดินแดนแถบนี้ ยังไม่มีลักษณะเป็นชาติ ยังคงกระจัดกระจายกันในลักษณะของแว่นแคว้น อาณาจักร หรือรัฐ อำนาจและอาณาเขตของการปกครองขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งและแสนยานุภาพของผู้นำ หากเมื่อใดที่รัฐใดอ่อนแอ ก็ต้องตกอยู่ภายใต้รัฐที่เข้มแข็งกว่า

สภาพการณ์ดังกล่าวได้หมดไป เมื่อตกเป็นอาณานิคม ของมหาอำนาจตะวันตก กล่าวคือ ต่างตกอยู่ภายใต้ศูนย์กลางการปกครองเดียวกัน ทั้งยังถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรม และการผลิตตามแบบที่เมืองแม่กำหนด ตลอดระยะเวลาอันยาวนานของการตกเป็นอาณานิคม ประชาชนพื้นเมืองต่างมีความรู้สึกร่วมกันอย่างหนึ่งว่า ต่างถูกขูดรีดผลประโยชน์และเอารัดเอาเปรียบในเรื่องต่างๆ เพราะฉะนั้น จึงได้มีการรวบรวมพลัง ในรูปของขบวนการต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออิสรภาพ และการก่อตั้งรัฐเอกราชในที่สุด (เรวดี พริ้งวณิชชย์, 2515)

จึงกล่าวได้ว่า ลัทธิชาตินิยมในเอเชียอาคเนย์ เกิดขึ้นจากการต่อต้านอาณานิคม ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นขึ้น สำหรับชนกลุ่มใหญ่จำนวนมากในเอเชีย นั้น ลัทธิชาตินิยมหมายถึง การต่อต้านอาณานิคม ซึ่งได้แสดงออกด้วยการดูถูกชาวยุโรป

ชาวเอเชียคัดค้านแนวความคิดแห่งความสำเร็จ การถือเหตุผล และแม้แต่รูปแบบในการให้อิสระภาพของชาวยุโรป ยกเว้นแต่ในช่วงระยะเวลาอันสั้น เมื่อพวกเขาต่อสู้เพื่อเสรีภาพแล้ว ชาวเอเชียส่วนใหญ่ ก็ผลักรูปแบบการปกครองแบบเสรีประชาธิปไตยของชาตินิยมชาวยุโรป เมื่อศตวรรษที่ 19 ไปเสีย และได้ตั้งลัทธิชาตินิยมแบบต่อต้านอาณานิคม เพื่อความเจริญของเอเชียขึ้นแทน (Louis L. Snyder, 1968)

1.2.3 ลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย

ข้อที่น่าสังเกตของ ลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย ซึ่งนับว่าแตกต่างจากลัทธิชาตินิยมในประเทศอื่นๆ ก็คือ ลัทธิชาตินิยมในประเทศไทยนั้น ไม่รุนแรงเหมือนลัทธิชาตินิยมในประเทศเพื่อนบ้าน และมักจะเป็นไปในรูปที่รัฐบาล หรือผู้นำของประเทศ เป็นผู้ปลุกฝังให้ เพื่อต่อต้านกับอิทธิพลบางอย่างเป็นระยะๆ ไป

นับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ในขณะนั้น ไทยยังรวมกันไม่ติด พวกมอญมีอำนาจอยู่ทางด้านเหนือ และพวกขอมมีอำนาจอยู่ทางด้านใต้ จากความรู้สึกรักชาติบ้านเมือง ต้องการให้เป็นอิสระ ทำให้เกิดปฐมวีรกษัตริย์ไทยขึ้น คือพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด และพ่อขุนบางกลางท่าว เจ้าเมืองบางยาง ได้รวมกำลังกันยกเข้าตีกรุงสุโขทัยซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านของขอม ขับไล่พวกขอมจนแตกพ่ายไป ตั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี โดยมีพ่อขุนบางกลางท่าวเป็นกษัตริย์ปกครอง ทรงพระนามว่า "พ่อขุนศรีอินทราทิตย์" (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2511.)

การตีขอมแตกพ่ายไป และตั้งกรุงสุโขทัยขึ้นเป็นราชธานี เป็นการเริ่มต้นที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกรักชาติบ้านเมืองของคนไทยในอดีต อย่างชัดแจ้ง นอกจากนั้น การที่พ่อขุนรามคำแหงทรงประดิษฐ์อักษรไทย และส่งเสริมพุทธศาสนาจนเฟื่องฟู เป็นศาสนาประจำชาตินั้น ก็นับว่า เป็นการแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของชาติอีกวิธีหนึ่งเช่นกัน

เรื่อยมาจนถึงในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีศึกสงครามบ่อยครั้งกับประเทศใกล้เคียง โดยเฉพาะประเทศพม่า ทุกครั้งที่มีศึกสงครามหรือต้องพ่ายแพ้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า จะต้องมีผู้ที่น้ำใจกล้าหาญ รักชาติ กอบกู้อิสรภาพขึ้นมาใหม่ได้เสมอ (โสรัจ สุจริตกุล, 2508.)

นับเนื่องมาจนถึงในสมัยกรุงธนบุรี มาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไทยยังคงต้องทำสงครามขับเคี่ยวกับประเทศพม่า และพยายามก่อร่างสร้างตัวขึ้นใหม่ ความรู้สึก

รักชาติยังคงมีคุณค่าอยู่ทั่วไป เมื่อบ้านเมืองปลอดภัยและสงบเรียบร้อย ความรู้สึกนี้ก็จางลง แต่เป็นในลักษณะแฝงอยู่ และพร้อมที่จะถูกปลุกเร้าให้เกิดขึ้นใหม่อยู่เสมอ

จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งลัทธิชาตินิยมถูกปลุกเร้าขึ้นอย่างแรงกล้ามากที่สุด รูปแบบของลัทธิชาตินิยม ก็เป็นเรื่องที่พระองค์ได้ทรงต่อยอดย้ำความภาคภูมิใจใน "รูปแบบของความเป็นไทย" ซึ่งอันที่จริงก็เป็นเรื่องที่คนไทยได้รับการปลุกฝัง และซึมซาบในจิตสำนึกอยู่แล้ว เพียงแต่ยังมิได้มีการเร่งเร้าอารมณ์ เพราะยังไม่มีปัญหาท้าทายแต่ประการใด ซึ่ง "รูปแบบของความเป็นไทย" เหล่านั้น ก็คือ ความจงรักภักดีในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ นั่นเอง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นกษัตริย์องค์แรกที่ทรงตั้งข้อคิดขึ้นว่า กำลังป้องกันชาติ จะเกิดก็เพราะกำลังบำรุงของประชาชน กำลังบำรุงของประชาชน จะเกิดก็เพราะความนิยมทหาร ความนิยมทหาร จะเกิดก็เพราะความนิยมชาติ ความนิยมชาติ เกิดขึ้นได้เพราะความสำนึกในการร่วม ชาติวงศ์พงศ์พันธุ์กันมาแต่ดึกดำบรรพ์ เพื่อให้การเป็นไปสมพระราชประสงค์ ในอันที่จะบำรุงป้องกันชาติ จำเป็นต้องทรงเพาะความสำนึก ในความร่วมมือชาติของคนไทยให้เกิดขึ้นก่อนในขั้นต้น ครั้นแล้ว ความนิยมชาติก็เกิดความรักชาติ ความนิยมทหารก็เกิดตามมา และกำลังแห่งการป้องกันชาติก็เกิดในที่สุด (จุลลาง อมรด, อ่างแล้ว)

เรื่อยมาจนถึงในสมัยที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี และมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า จึงได้คิดหาวิธีให้รัฐบาลของตนมั่นคง และบริหารประเทศได้นานที่สุด วิธีที่ดีที่สุดที่จะทำได้ก็คือ พยายามชักจูงจนได้กำลังสนับสนุนจากประชาชน ในสมัยนี้ จึงมีการปลุกฝังลัทธิชาตินิยมในหมู่ประชาชน โดยมีรัฐบาลเป็นผู้นำในการสร้างสิ่งเร้าใจต่างๆ จนกลายเป็นพลังร่วมของประชาชนเอง องค์ประกอบต่างๆ ที่มีอยู่ ถูกนำมาใช้เพื่อกระตุ้นใจประชาชน

องค์ประกอบที่สำคัญที่สุด และทำให้เกิดพลังร่วมในหมู่ประชาชนมากที่สุด คือ การเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส เพราะการที่ฝรั่งเศสบีบบังคับเอาดินแดนไปจากไทย เสียเกือบครึ่งหนึ่งของที่มีอยู่ทั้งหมดนั้น เป็นความเจ็บช้ำที่ฝังแน่นอยู่ในความรู้สึก ของคนไทยอยู่ตลอดมา เรื่องนี้จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดความรู้สึกร่วม ในอันที่จะให้ความสนับสนุนรัฐบาล ในการเจรจาเรียกร้องดินแดนคืนมา จนถึงขนาดมีการเดินขบวนสนับสนุนรัฐบาลเกิดขึ้น

องค์ประกอบที่สนับสนุนให้เกิดลัทธิชาตินิยมอีกประการก็คือ การที่ไทยเข้าเป็นพันธมิตรร่วมกับญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่สอง ทั้งนี้ เนื่องจากในระบอบนั้น ไทยไม่มีทางเลือกเป็นอย่างอื่น รัฐบาล จึงต้องยอมทำกติกาสัญญาเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น ตลอดจนต้องประกาศสงครามกับ อังกฤษและอเมริกา ก็ได้ใช้อังกฤษและอเมริกา เป็นเป้าหมายในการโจมตี เพื่อกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมในหมู่คนไทยอย่างหนึ่ง ขณะเดียวกัน ก็ได้พยายามปลูกฝังความรู้สึกเรื่องชาตินิยม ในทางวัฒนธรรมเพื่อต่อต้านอิทธิพลของญี่ปุ่นไปด้วยในตัว

องค์ประกอบสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้รัฐบาลต้องทำการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม ก็คือ การที่คนจีนมามีอิทธิพลเหนือเศรษฐกิจของไทยมาช้านานแล้ว ปัญหานี้ เป็นปัญหาที่มีมาแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์ได้ทรงปลูกฝังให้คนจีน เป็นศัตรูตัวฉกาจของคนไทย ในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมให้เกิดขึ้น ซึ่งมาถึงในสมัยนี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้ใช้วิธีดังกล่าวด้วยเช่นเดียวกัน

แม้ว่ารูปแบบการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม จะคงอยู่ในประเทศไทยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ใช้ลัทธิชาตินิยมในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ , เหตุการณ์ "ชาวพิฆาตซ้าย" เมื่อ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งหนังสือพิมพ์ขว้างจัด เช่น ดาวสยาม ได้พยายามปลุกเร้าความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และโจมตีนักศึกษาว่าเป็นพวกฝ่ายซ้าย หรือแม้แต่ในรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ที่ส่งเสริมความรักชาติ และต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมที่มีกระแสรุนแรง และเด่นชัดมากที่สุด และมีความโดดเด่นพอ ที่จะทำการศึกษาต่อไปก็คือ การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม

และการที่เราเข้าใจวิวัฒนาการของลัทธิชาตินิยมเช่นนี้ จะทำให้เห็นภาพที่เด่นชัดของลัทธิชาตินิยม ตั้งแต่เริ่มมีในยุโรป จนมาถึงประเทศไทย ตลอดจนได้ทราบถึง เป้าหมายหลักๆของการใช้ลัทธิชาตินิยมในแต่ละประเทศ และยังสามารถนำมาปรับใช้ในขั้นตอนของการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ว่า แนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านทางหนังสือพิมพ์ ในแต่ละสมัยนั้น มีเป้าหมายอย่างไร และแนวคิดเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมที่นำมาเสนอนั้น ถูกนำเสนอโดยนำไปสัมพันธ์กับแนวคิดใดบ้าง

2. ทฤษฎีสื่อสารมวลชน (Four Theory of The Press)

จากการศึกษาค้นคว้าของ นักวิชาการทางสื่อสารมวลชนชาวอเมริกัน 3 ท่าน คือ เฟรด เฮล ซีเบอ์ท (Fred S. Siebert) ทีโอดอร์ ปีเตอร์สัน (Theodore Peterson) และ วิลเบอร์ ชรามม์ (Wilbur Schramm) ทฤษฎีสื่อสารมวลชน แบ่งออกเป็น 4 ทฤษฎีใหญ่ๆคือ ทฤษฎีอำนาจนิยม ทฤษฎีอิสรภาพนิยม ทฤษฎีความรับผิดชอบทางสังคม และทฤษฎีไซเบอร์สเปซคอมมิวนิสต์

ทฤษฎีต่างๆเหล่านี้ ได้แสดงแนวคิดหรือทัศนะว่า สื่อมวลชนควรจะมีลักษณะอย่างไร หรือ คาดหมายว่า สื่อมวลชนควรทำอะไร ปฏิบัติหน้าที่หรือดำเนินการอย่างไรภายใต้เงื่อนไขต่างๆของ สังคม เช่น ค่านิยม กฎระเบียบ อุดมการณ์ เป็นต้น ซึ่งบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน ก็เป็นไปตาม บรรทัดฐานของสังคมนั่นเอง

ทฤษฎีเหล่านี้ เราเรียกว่า ทฤษฎีปทัสสถาน (Normative Theories) และถึงแม้ว่าทฤษฎีนี้ ซึ่ง มีความหมายเกี่ยวข้องกับการเมืองและเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง จะไม่มีลักษณะที่แน่ชัดและไม่คงที่แน่นอน แต่ก็ยังเป็นประโยชน์ในการให้เป็นแนวทาง สำหรับเป็นหลักในการปฏิบัติงาน และกำหนด นโยบายของสื่อมวลชน (วันเพ็ญ ศิริโชติบัณฑิต, 2535)

2.1 ทฤษฎีอำนาจนิยม (Authoritarianism Theory)

ทฤษฎีอำนาจนิยมมีสมมติฐานว่า หนังสือพิมพ์เป็นผู้รับใช้หรือเป็นเครื่องมือของรัฐ จำต้อง สนับสนุนนโยบายของรัฐ และต้องรับผิดชอบต่อเนื้อหาที่ลงพิมพ์ต่อผู้ทรงอำนาจ ซึ่งเป็นรัฐบาล และจำเป็นต้องอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างใกล้ชิด

ทฤษฎีนี้ ได้เริ่มโดยการระงับ ถึงขั้นตอน ของการเกิดหนังสือพิมพ์ขึ้น ในสังคมต่างๆ ซึ่งส่วน ใหญ่แล้วอยู่ภายใต้ระบบกษัตริย์ โดยที่หนังสือพิมพ์อยู่ภายใต้อำนาจของรัฐ และอยู่ภายใต้ ประโยชน์ของชนชั้นปกครอง ความมากน้อยของการตกอยู่ภายใต้อำนาจดังกล่าว นั้น มีตั้งแต่การ ทำตัวเป็นกลางของหนังสือพิมพ์ ในการปฏิบัติต่อรัฐบาลและรัฐ จนกระทั่งถึงการที่หนังสือพิมพ์ถูก ใช้เป็นเครื่องมือโดยตรง เพื่อการส่งเสริมอำนาจรัฐ จากกรณีต่างๆทุกกรณี

จากทฤษฎีนี้เอง เราจะพบว่า นักหนังสือพิมพ์ขาดความเป็นอิสระ และอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาล ทฤษฎีอำนาจนิยมสร้างความปลอดภัยในการตรวจพิจารณาเนื้อหา ก่อนการตีพิมพ์และการลงโทษ หากไม่ปฏิบัติตามแนวทางที่รัฐบาล หรือผู้มีอำนาจได้กำหนดไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมือง หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ ถ้ามีการหลีกเลี่ยงเกิดขึ้น ทฤษฎีอำนาจนิยมก็ได้เสนอรูปแบบของการบังคับให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ ซึ่งผู้มีอำนาจได้กำหนดไว้ให้ปฏิบัติ เช่น การบังคับโดยมาตรการออกกฎหมายมาควบคุม หรือรัฐเข้าควบคุมการดำเนินงาน หนังสือพิมพ์โดยตรง การใช้วิธีทางด้านภาษี หรือมาตรการทางเศรษฐกิจอื่นๆ ควบคุมการนำเข้าสื่อมวลชนจากต่างประเทศ และการที่รัฐบาลเป็นผู้แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ประจำกองบรรณาธิการ เป็นต้น

เป็นการไม่ยากนัก ในการหาตัวอย่างของทฤษฎีอำนาจนิยม จากสังคมยุคก่อนประชาธิปไตย และในสังคมที่ใช้วิธีการเผด็จการอย่างเปิดเผย ตัวอย่างเช่น รัฐที่มีการปกครองโดยทหาร หรือภายใต้กฎอัยการศึก ในสภาพการปกครองดังกล่าวนี้ สื่อมวลชนไม่สามารถดำเนินการได้โดยทฤษฎีในรูปแบบอื่น

แต่อย่างไรก็ตาม เป็นการผิดพลาดหากเราไม่ได้ให้ความสนใจ ต่อแนวโน้มของอำนาจนิยมใน ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสื่อมวลชน ในสังคมที่ไม่ได้ปกครองโดยระบอบเผด็จการอย่างเปิดเผย จะเห็นได้จาก ในหลายกรณีและหลายครั้ง ที่อำนาจนิยมได้แสดงออกมาเป็นเจตนาหมายของปวงชน สิ่งที่เกิดขึ้นในทุกสังคมก็คือ กรณีที่เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ ก่อให้เกิดความขัดแย้งต่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ เช่น ในกรณีที่ประเทศอยู่ในภาวะสงคราม เป็นต้น (ศิริชัย ศิริกายะ และกาญจนา แก้วเทพ, 2531)

สำหรับหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย ในยุคแรกๆ นั้นมักมีลักษณะแบบอำนาจนิยม เนื่องจากหนังสือพิมพ์จะอยู่ในการควบคุมดูแลของชนชั้นปกครองอย่างใกล้ชิด อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ในยุคปัจจุบัน ประเทศไทยจะปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีทฤษฎีอิสรภาพนิยม เป็นกรอบในการประพฤติปฏิบัติตน แต่ในทางปฏิบัติจริงๆ แล้ว ก็พบว่า ยังมีลักษณะของอำนาจนิยมอยู่ เนื่องจากผู้มีอำนาจในการบริหารประเทศ มักจะสร้างกลไกขึ้นมาควบคุมหนังสือพิมพ์ โดยมีข้ออ้างว่า จำเป็นต้องจำกัดสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์เอาไว้ เพื่อความมั่นคงและผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศ หรือเสถียรภาพของชนส่วนน้อย เพื่อรักษาเสรีภาพของคนส่วนใหญ่ไว้ (ชินกมล สุวรรณโชติ, 2540)

โดยสรุป บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน ในระบบอำนาจนิยม มีดังนี้

1. จะต้องไม่ปอนทำลายรัฐและองค์การของรัฐ
2. จะต้องอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาลและองค์การของรัฐ ส่งเสริมสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลที่กำลังทรงอำนาจ และรับใช้รัฐ
3. จะต้องไม่ทำลายค่านิยมทางศีลธรรม และการเมืองของคนส่วนใหญ่

นอกจากนี้ สื่อมวลชนทอจะมีเสรีภาพ ที่จะปฏิบัติบทบาทหน้าที่อื่นๆได้ ตามนโยบายของตนเอง เช่น ให้ข่าวสารการศึกษา แสดงความคิดเห็นในกรอบนโยบายหรือ โฆษณาสินค้า เป็นต้น (วันเพ็ญ ศิริโชคบัณฑิต, อ้างแล้ว)

2.2 ทฤษฎีอิสรภาพนิยม (Libertarianism Theory)

ทฤษฎีนี้ มีสมมติฐานว่า หนังสือพิมพ์มิใช่เป็นเครื่องมือของรัฐ แต่หนังสือพิมพ์เป็นผู้ร่วมมือในการแสวงหาสัจจะ โดยจะต้องเป็นตลาดเสรีสำหรับความคิดเห็น และข้อเท็จจริงต่างๆ เพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ทางการเมืองและทางสังคมด้วยการเสนอหลักฐาน และแนวความคิดทุกแง่มุม ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นที่หนังสือพิมพ์จะต้องมีเสรีภาพ เป็นอิสระจากการควบคุม และไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลของรัฐบาล เพื่อเปิดโอกาสให้สัจจะปรากฏขึ้น

ทฤษฎีอิสรภาพนิยมมีต้นกำเนิดมาจาก การที่หนังสือพิมพ์ได้หลุดพ้นจากการควบคุมของรัฐ ทางด้านการเมืองและการปกครอง ในศตวรรษที่ 17 ซึ่งได้เริ่มใช้ในประเทศอังกฤษหลัง ค.ศ. 1688 และต่อมา ได้รับการยืนยันเป็นลายลักษณ์อักษรหลังการปฏิวัติฝรั่งเศส ในศตวรรษที่ 18 ให้ถือว่าเป็นสิทธิมนุษยชนอย่างหนึ่ง ในขณะนี้ เป็นทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศเสรีประชาธิปไตย อาจเนื่องมาจากเป็นทฤษฎีที่มีประวัติอันยาวนาน มีคุณค่าสูง และเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งที่ดี ทฤษฎีนี้จึงได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก

ลักษณะเฉพาะของทฤษฎีนี้คือ สื่อมวลชนต้องควบคุมกันเอง หรือควบคุมโดยกระบวนการยุติธรรมโดยการตัดสินของศาล และสิ่งที่สื่อมวลชนไม่อาจกระทำได้คือ การหมิ่นประมาท การเสนอเรื่องลามกหยาบโลน การปลุกปั่นความไม่สงบในยามสงคราม และไม่ควรมีข้อจำกัดในการส่งออกหรือนำเข้า ส่งสารหรือรับสารข้ามผ่านประเทศ

ภายใต้ระบบนี้ สื่อมวลชนมีหน้าที่แจ้งข่าวสารให้ข้อเท็จจริงกับประชาชน ให้ความบันเทิง จัดรายหรือหาโฆษณาแจ้งความในฐานะเป็นแหล่งสนับสนุนทางการเงิน สื่อมวลชนมีสิทธิและหน้าที่ในการตรวจตราควบคุมรัฐบาล มิให้เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจไปในทางผิดเกินขอบเขต

ทฤษฎีนี้ สื่อมวลชนจะถูกควบคุมโดยประชาชน ซึ่งจะปฏิเสธหรือยอมรับสื่อ นั้น ตามแต่ จะเห็นสมควร สื่อมวลชนทำหน้าที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ ของรัฐบาลกับประชาชน ในปัจจุบันมี ประเทศอังกฤษ และประเทศทางตะวันตกหลายประเทศที่มีระบบสื่อมวลชนตามทฤษฎีนี้ (วันเพ็ญ ศิริโชคบัณฑิต, อ้างแล้ว)

สำหรับประเทศไทย ถ้ามองในแง่ทฤษฎีอย่างกว้างๆ ก็เห็นชัดว่า เรายอมรับหลักการ เสรีนิยมสำหรับการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และการสื่อสารมวลชน เพราะมีรัฐธรรมนูญแทบ ทุกฉบับบัญญัติไว้ เกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย รับรองสิทธิทางการเมือง เสรีภาพใน การนับถือศาสนา เสรีภาพในร่างกาย เคนสถาน ทรัพย์สิน การศึกษา การชุมนุม การสื่อสาร การ เดินทาง รวมทั้งเสรีภาพในการพูด การเขียน การพิมพ์และการโฆษณา แต่ถ้ามองในทางปฏิบัติ จริงแล้ว ก็พบว่า ประเทศไทยยังไม่สามารถยอมรับหลักการดังกล่าวได้ทั้งหมด สาเหตุเพราะ ระบอบการเมือง การปกครองที่ยังไม่พร้อม และยังมีกฎหมายอีกหลายฉบับที่มีลักษณะเป็น อำนาจนิยม เช่น พระราชบัญญัติการพิมพ์ พุทธศักราช 2484 เป็นต้น (สมควร กวียะ, 2536)

กล่าวโดยสรุป บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนในระบบอิสรภาพนิยม มีดังนี้

1. เป็นเครื่องมือแสดงความคิดเห็นของบุคคล หรือปัจเจกชนอย่างเสรี
2. สื่อมวลชนมีบทบาทหน้าที่ ในการแสดงสัจจะ (truth) ของสังคม
3. สื่อมวลชนมีบทบาทในการควบคุม ตรวจสอบการปฏิบัติงานของรัฐบาล
4. สื่อมวลชนมีบทบาทหน้าที่ในการให้ข่าวสาร ให้ความบันเทิง และเพื่อสนับสนุน การค้า

นอกจากนี้ บทบาทหน้าที่ในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอย่างเสรีนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับตัว ประกอบหลายด้านด้วยกัน เช่น บุคคลที่เกี่ยวข้อง บรรณารักษ์การ ผู้สื่อข่าว ผู้อ่าน ผู้ได้ประโยชน์ ผู้ เสียประโยชน์ ตัวประกอบอีกด้านก็คือ ตัวประกอบด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ภาวะการเงิน ภาวะการ ตลาด บรรยากาศทางการเมือง และความมั่นคงปลอดภัย ด้วยเหตุผลดังกล่าว เสรีภาพในการ เสนอข่าวสาร จึงมีเงื่อนไข แต่เงื่อนไขนั้นใครคือผู้กำหนด และจะเรียกว่าเสรีภาพได้หรือไม่ (วันเพ็ญ ศิริโชคบัณฑิต, อ้างแล้ว)

2.3 ทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility Theory)

ทฤษฎีนี้มีสมมติฐานสำคัญว่า หนังสือพิมพ์จำเป็นต้องมีเสรีภาพเช่นเดียวกับทฤษฎีอิสรภาพนิยม แต่เสรีภาพนั้น ย่อมต้องมีพันธะต่างๆผูกพันอยู่ และหนังสือพิมพ์ซึ่งมีสถานะอภิสิทธิ์ในลักษณะการปกครอง ต้องมีพันธะที่จะมีความรับผิดชอบต่อสังคม ที่จะดำเนินการในหน้าที่สำคัญบางประการ ของการสื่อสารมวลชนในสังคมปัจจุบัน (เกษม ศิริสัมพันธ์, 2513)

ทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม เกิดขึ้นมาในคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยพัฒนาความคิดมาจากทฤษฎีอิสรภาพนิยม ซึ่งความคิดพื้นฐานของทฤษฎีนี้เกิดขึ้นมาจากการตระหนักว่า "ตลาดเสรีแห่งความคิดเห็น" ไม่ได้ให้ประโยชน์ต่อสังคมอย่างที่หวัง ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นยุคที่สังคม เศรษฐกิจมีการพัฒนาไปมากโดยเฉพาะพัฒนาการทางการค้า และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ก้าวหน้าขึ้นมาก ทำให้จำกัดโอกาสที่ปัจเจกบุคคล และกลุ่มต่างๆสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมหรือใช้สื่อได้น้อยลงไปทุกที ยิ่งกว่านั้น มาตรฐานการทำงานเพื่อบรรลุถึงความต้องการข่าวสาร และช่วยยกระดับทางศีลธรรมให้กับสังคม ของสื่อมวลชนก็ดูเหมือนจะลดต่ำลงด้วย แต่สื่อกลับไปช่วยเพิ่มอำนาจให้กับชนชั้นบางชนชั้น

ทฤษฎีนี้เชื่อว่า เสรีภาพ (Freedom) ของสื่อมวลชน ควรจะมีความคู่กับความรับผิดชอบต่อสังคม (Responsibility) ของสื่อมวลชนที่มีต่อสังคม สื่อมวลชนไม่สามารถคาดหวังว่า จะสามารถใช้เสรีภาพโดยไร้ขอบเขต โดยที่ปราศจากการยอมรับถึงความรับผิดชอบต่อสังคมได้ ดังที่ ซีเบอร์ท , ปีเตอร์สัน และ ชแรมป์ ได้กล่าวไว้ว่า

"เสรีภาพย่อมควบคู่กันมากับภาระผูกพัน (Obligation) และหนังสือพิมพ์ซึ่งยินดี กับสิทธิพิเศษในตำแหน่งภายใต้รัฐธรรมนูญนั้น ย่อมมีภาระผูกพัน ที่จะทำหน้าที่สำคัญบางประการของหนังสือพิมพ์ต่อสังคม เพื่อที่จะทำให้นั่งสื่อพิมพ์ตระหนักถึงความรับผิดชอบของตนเอง และทำให้ความรับผิดชอบดังกล่าว เป็นพื้นฐานสำคัญของนโยบายในการดำเนินงานของหนังสือพิมพ์เอง ในระบบเสรีนิยมนั้น จะพยายามสนองตอบต่อความต้องการของสังคม เพื่อที่จะทำให้นั่งสื่อพิมพ์ยอมรับว่า เป็นความรับผิดชอบต่อของเขา แต่ถ้าหากหนังสือพิมพ์ไม่ยอมรับการผูกพัน ก็จะมีองค์กรรมาดให้เป็นหน้าที่ประการสำคัญของหนังสือพิมพ์ ที่จะสามารถดำเนินการไปได้ด้วยดี" (อ้างถึงใน ชื่นกมล สุวรรณโชติ, อ้างแล้ว)

หน้าที่ต่างๆของหนังสือพิมพ์ ตามทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยพื้นฐานก็เหมือนกับหน้าที่ต่างๆ ตามทฤษฎีอิสรภาพนิยม เมื่อทฤษฎีนี้เจริญออกงามขึ้น ได้มีการกำหนดภาระไว้ 6 ประการ สำหรับหนังสือพิมพ์ คือ (เกษม ศิริสัมพันธ์, อ้างแล้ว)

1. สนับสนุนระบบการเมือง ด้วยการเสนอข่าวสาร การอภิปราย และได้แย้งเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆของส่วนรวม
2. เพิ่มพูนสติปัญญาของสาธารณชน เพื่อให้มีความสามารถปกครองตนเอง
3. ปกป้องสิทธิต่างๆของปัจเจกชน ด้วยการทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมรัฐบาล
4. สนับสนุนระบบเศรษฐกิจ สำหรับข้อนี้ หน้าที่สำคัญที่สุดของหนังสือพิมพ์ก็คือ จัดให้ผู้ซื้อและผู้ขายสินค้า และบริการต่างๆ ได้มาพบกัน ด้วยการใช้สื่อในการโฆษณา
5. ให้ความบันเทิง
6. รักษาฐานะในทางการเงินของตนเอง ให้มั่นคงพอที่จะจักได้เป็นอิสระเสรี จากความกดดันต่างๆ ของบรรดากลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ

2.4. ทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์ (Soviet Communist Theory)

ทฤษฎีนี้มีสมมติฐานว่า หนังสือพิมพ์ เป็นเครื่องมือหรือกระบอกเสียงของรัฐ โดยทำหน้าที่กระจาย "คำสั่งสอน" ของพรรคคอมมิวนิสต์ และทำหน้าที่รายงาน "สิ่งจจะ" ที่พรรคคอมมิวนิสต์ หรือผู้นำ ได้เลือกสรรแล้วว่าสมควรให้ประชาชนได้รับทราบ เพื่อยึดถือปฏิบัติ จะเห็นได้ว่า หนังสือพิมพ์ทำหน้าที่ชักจูงหรือโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อความสำเร็จและความต่อเนื่องของสังคมในระบบคอมมิวนิสต์ ถ้าพิจารณาหลักการของทฤษฎีนี้กับทฤษฎีอำนาจนิยม จะพบว่า ทฤษฎีทั้งสองมีหลักการคล้ายคลึงกันมาก เพียงแต่ทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์ ใช้หนังสือพิมพ์ให้ทำหน้าที่เพื่อส่งเสริมความสำเร็จ และความต่อเนื่องของระบบคอมมิวนิสต์

ทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์ บ้างก็เรียกว่า ทฤษฎีเบ็ดเสร็จนิยม (Totalitarian Theory) เกิดขึ้นหลังการปฏิวัติใหญ่ เมื่อปี ค.ศ. 1917 สหภาพโซเวียต และประเทศคอมมิวนิสต์ ได้รับเอาทฤษฎีนี้มาจากความคิดของ Marx กับ Engles และแนวทางปฏิบัติของ Lenin สหภาพโซเวียตได้พัฒนาแนวทางวิชาการ และวิชาชีพของสื่อมวลชนเรื่อยมา คือนำทฤษฎีดังกล่าวมาใช้และพยายามเสริมแต่งด้วยวิธีการทางสถาบัน ทำให้เกิดการต่อเนื่องทางปฏิบัติ จากกรอบความคิดหลัก จนเป็นแบบอย่างที่เด่นชัด และเป็นรูปแบบเฉพาะของสื่อมวลชน ในประเทศสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์

ทฤษฎีนี้ถือว่า สื่อมวลชน เป็นกระบอกเสียงของรัฐและพรรค โดยถูกใช้เพื่อรักษาความเป็นเอกภาพของรัฐและพรรค ใช้เป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อ และการชักจูง วัตถุประสงค์

สำคัญของทฤษฎีนี้คือ เพื่อช่วยสร้างความสำเร็จ และความสืบเนื่องของระบบโซเวียต โดยเฉพาะอำนาจเผด็จการของพรรค (วันเพ็ญ ศิริโชคบัณฑิต, อ่างแล้ว)

โดยสรุปแล้ว บทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน ตามทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์ มีดังนี้ (เกษม ศิริสัมพันธ์, อ่างแล้ว)

1. สื่อมวลชนจะต้องตอบสนองผลประโยชน์ของชนชั้นกรรมาชีพ
2. สื่อมวลชนจะต้องเป็นเครื่องมือของรัฐและพรรค ในการเผยแพร่สภาพความเป็นจริงเบื้องหลังการต่อสู้ของชนชั้น เพื่อเตรียมมวลชนให้พร้อมสำหรับงานปฏิวัติ
3. สื่อมวลชนจะต้องเป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อปลุกระดมตามข้อเขียนของเลนิน ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมภายใต้ลัทธิทุนนิยม
4. สื่อมวลชนจะต้องสนับสนุนความเคลื่อนไหวของฝ่ายหัวก้าวหน้า ทั้งภายในและภายนอกประเทศ
5. สื่อมวลชนจะต้องตอบสนองความต้องการ และความจำเป็นของประชาชนภายในกรอบของสังคม
6. สื่อมวลชนจะต้องมีบทบาทในเชิงบวกต่อสังคม โดยการให้การศึกษา ให้ข่าวสาร กระตุ้นเตือนและระดมพลัง เพื่อไปสู่เป้าหมายทางสังคม และเศรษฐกิจที่ได้วางแผนไว้แล้ว
7. สื่อมวลชน จะต้องเสนอภาพของสังคมโลกที่สมบูรณ์ และเที่ยงธรรม ตามหลักการ Marxist และ Leninist

จากการศึกษาถึงหลักการ แนวความคิด และความเป็นมาของทฤษฎีสื่อสารมวลชน ทั้งสี่ทฤษฎีดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่า ระบบสื่อสารมวลชน (ซึ่งในที่นี้ หมายความว่า หนังสือพิมพ์) ของรัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้น เข้าไปคาบเกี่ยวอยู่ในหลายๆทฤษฎีด้วยกัน

กล่าวคือ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าจะอยู่ภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งมีระบบการทำงานของหนังสือพิมพ์ ในลักษณะ "อำนาจนิยม" หนังสือพิมพ์มีหน้าที่ต้องรับใช้กษัตริย์ ไม่มีสิทธิที่จะวิพากษ์วิจารณ์การปกครองหรือนโยบายของกษัตริย์ได้

แต่ในทางกลับกัน หนังสือพิมพ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กลับค่อนข้างมีเสรีภาพยิ่งกว่าปัจจุบัน เพราะแสดงความคิดเห็นทางการเมืองได้อย่างเปิดเผย ทั้งนี้ เพราะพระองค์ทรงเป็นนักประชาธิปไตย ไม่ถือพระองค์ และให้สิทธิเสรีแก่หนังสือพิมพ์ในการลงข่าวตำหนิติเตียนการบริหารงานของรัฐบาล ทั้งทรงเขียนโต้ตอบกับหนังสือพิมพ์นั้นๆ ด้วยพระองค์เอง พระนามที่ทรงใช้ในบทความทางการเมืองการปกครองส่วนมาก คือ "อัศวพานู" และพระองค์ท่านทรงเป็นผู้บัญญัติคำว่า "บรรณาธิการ" อีกด้วย (วิรัช ลภีรัตนกุล, 2540)

ดังนั้น นอกจากหนังสือพิมพ์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีพื้นฐานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับ "ทฤษฎีอำนาจนิยม" แล้ว ในบางขณะ หนังสือพิมพ์ในยุคนี้ ยังคาบเกี่ยวอยู่กับ "ทฤษฎีอิสรภาพนิยม" อยู่ไม่น้อย แม้ว่า เสรีภาพที่ได้รับจะเป็นเสรีภาพในรูปแบบ ที่แตกต่างไปจากประเทศตะวันตกทั่วไปบ้างก็ตาม

ส่วนในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น สภาพการเมืองในช่วงดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ ในลักษณะ "อำนาจนิยม" ได้อย่างชัดเจน แต่ในขณะเดียวกัน วัตถุประสงค์ในการใช้หนังสือพิมพ์ของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้น ก็เป็นไปในลักษณะของการใช้สื่อ เพื่อเป็นกระบอกเสียงของรัฐและพรรค ตลอดจนใช้เป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อ และชักจูงใจให้ประชาชนของตน ปฏิบัติตามความคิดของตน ซึ่งเป็น "ผู้นำ" ตามแบบของ "ทฤษฎีไซเคียตคอมมิวนิสต์" ด้วย

ความแตกต่างกันในแต่ละยุคดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของหนังสือพิมพ์ กับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในแต่ละสมัยได้อย่างชัดเจน ตลอดจนสามารถนำไปอธิบายเชื่อมโยงถึงบทบาทหน้าที่ เสรีภาพ และวิธีการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านทางหนังสือพิมพ์ในทั้งสองยุคด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. ทฤษฎีสัญญาวิทยา

F. de Saussure (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ,2540) ได้ให้นิยามของสัญญาวิทยาเอาไว้ว่า สัญญา คือ รูปแบบต่างๆในอันที่จะแสดงความหมายหรือความคิดอ่านของผู้ส่งสาร โดยอาจผกผันหรืออาจเปลี่ยนแปลงไปในอีกความหมายหนึ่งได้

ส่วน O' Sullivan และคณะ (1983) ได้อธิบายและให้คำจำกัดความของสัญญาวิทยาเอาไว้ว่า เป็นการศึกษาในเรื่องของสัญญา (Sign) รหัส (Code) และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่สำคัญของสัญญาและการใช้สัญญานั้น ถูกนำมาใช้ในสังคม

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกที่จะใช้คำว่า "สัญลักษณ์" แทนการอธิบายความหมายของ "สัญญา" ทั้งหมด ซึ่งโดยทั่วไปคำว่าสัญลักษณ์ มักจะใช้กันในความหมายอย่างกว้างขวาง กล่าวโดยง่าย หมายถึง "ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งหนึ่งที่มีความหมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง" (Macropedia Vol.1975 อ้างถึงใน มานิตย์ นวลละออ,2540) หรือหมายถึง "สิ่งที่คนกลุ่มหนึ่งได้ตกลงกัน เพื่อใช้สิ่งนั้น เป็นเครื่องหมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง" สิ่งที่เป็นเครื่องหมายนี้ เรียกว่า "ตัวหมาย" (Signifiant) และส่วนที่เป็นสิ่งซึ่งหมายถึงเรียกว่า "ตัวหมายถึง" (Signifie) ทั้งตัวหมาย และตัวหมายถึงมีความสัมพันธ์กัน จึงจะทำให้เกิดความหมาย (Signification) (สุกัญญา หาญตระกูล,2525) โดยกระบวนการต่างๆที่เกิดขึ้นนี้ สามารถเรียกได้อีกอย่างเป็นทางการว่า "กระบวนการสร้างความหมาย"

จุดมุ่งหมายของสัญลักษณ์ คือ เพื่อให้เกิดความเข้าใจความหมายในลักษณะของภาพในใจ หรือจิตภาพ (image) ซึ่งเป็นนามธรรมจับต้องไม่ได้ แต่รู้ได้ว่าหมายถึงอะไร และเป็นสิ่งที่ปรากฏหรือมีอยู่ในความคิดรวบยอดของมนุษย์ ตัวอย่างเช่น ในสังคมไทยโดยทั่วไปอาจถือว่ารัฐธรรมนูญเป็นสัญลักษณ์ของระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตย เมื่อใดก็ตามเมื่อเรามองเห็นรูปพานรัฐธรรมนูญ ก็จะรู้ว่าหมายถึงประชาธิปไตยไทย ในลักษณะดังกล่าวจะเห็นได้ว่า "รัฐธรรมนูญ" คือ "ตัวหมาย" และ "ประชาธิปไตย" คือ "ตัวหมายถึง" แสดงว่าความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องหมายรัฐธรรมนูญกับประชาธิปไตย เป็นความสัมพันธ์ที่เป็นสัญลักษณ์

Roland Barthes (อ้างถึงใน สมสุข หินวิมาน,2535) ชี้ให้เห็นว่า ระหว่างตัวหมายและตัวหมายถึงนั้น มีความหมายประกอบกันอยู่สองระดับด้วยกันคือ ความหมายนัยตรง (Denotative meaning) และความหมายโดยนัย (Connotative meaning)

ความหมายนัยตรง เป็นความหมายที่มีลักษณะเป็นสากลหรือเป็นความหมายเดียวกัน สำหรับทุกคน มีความหมายเป็นภาวะวิสัย เมื่อกล่าวขึ้นมาแล้วก็สามารถเข้าใจความหมายได้ตรงกัน ไม่ต้องตีความ เช่น เมื่อกล่าวคำว่า “ฝน” ทุกคนก็เข้าใจได้ตรงกัน ไม่ต้องอธิบายว่าเป็น “หยดน้ำที่ตกลงมาจากท้องฟ้า หลังการกลั่นตัวของไอน้ำในก้อนเมฆ” อีกรอบหนึ่ง

ส่วนความหมายโดยนัยนั้น จะแปรเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมการรับสาร หรือเป็นความหมายที่ถูกสร้างให้โยงไปถึงอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อสัญลักษณ์ได้กลายเป็นตัวความหมาย ในอีกชั้นตอนของสัญลักษณ์อีกชั้นหนึ่ง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ ในกรณีของตำนานปรัมปรา (Myths) เช่น เรื่องเจ้าหญิงไดมอนด์น้อยเรือนงาม หากเราไม่ทราบความหมายของคำว่า เรือนงาม เราก็ไม่เข้าใจสิ่งที่ตำนานนี้ต้องการสอน เหมือนที่คนพื้นบ้านเข้าใจ เป็นต้น

จากคำอธิบายดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า “สัญลักษณ์” เป็นคำที่กินความหมายกว้างใหญ่ไพศาล รวมความไปถึงคำอื่นๆที่มีนัยเชิงสัญลักษณ์ด้วย เช่น สัญลักษณ์ (sign) , รหัส (code) , สัญญาณ (signal), ระบุจำลอง (attribute) หรือผังภาพ (pictogram) เป็นต้น ดังนั้น การที่ผู้วิจัยเลือกใช้คำว่า “สัญลักษณ์” เพื่อกล่าวถึงแนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในเชิงสัญลักษณ์ในครั้งนี้ จึงกล่าวได้ว่า เป็นการใช้คำที่เหมาะสม และช่วยให้เห็นภาพการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

Skorupski (1983) ได้ชี้ให้เห็นคุณลักษณะสำคัญของสัญลักษณ์ 3 ประการด้วยกันคือ

1. สัญลักษณ์ที่ดีจะต้องถูกกำหนดความหมาย และโยงความสัมพันธ์ของสิ่งที่ใช้เป็นตัวแทนถึงอีกสิ่งหนึ่งได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง เพื่อให้สังคมเข้าใจร่วมกัน เกิดการยอมรับ และปฏิบัติตาม ตัวอย่างเช่น สีขาวเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์
2. ความหมายของสัญลักษณ์สามารถเข้าใจได้ในลักษณะของนามธรรม ตัวอย่างเช่น อังนาค ซึ่งเป็นเพียงภาพที่ปรากฏในใจ โดยเกิดจากกระบวนการสะสมประสบการณ์ภายใต้จิตสำนึก ลักษณะของความหมายจะเป็นการเปรียบเทียบหรืออุปมาอุปไมย
3. สัญลักษณ์มีลักษณะเป็นเครื่องมือที่ถูกใช้เพื่อเป็นเครื่องผูกพัน และยึดเหนี่ยวทางด้านอารมณ์และจิตใจ ตัวอย่างเช่น ธงชาติ เป็นต้น

ส่วนรูปแบบของสัญลักษณ์นั้น มีอยู่หลากหลายลักษณะ แต่ผู้วิจัยได้เลือกเอาเฉพาะสัญลักษณ์ที่มีความเกี่ยวข้อง และสามารถยกตัวอย่างให้เห็นภาพการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมได้ชัดเจน ออกมา 3 รูปแบบด้วยกัน ดังนี้ (Cassirer, 1953)

1. สัญลักษณ์เชิงภาษา หมายถึง สัญลักษณ์ที่เป็นทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการสื่อสารอย่างมีเหตุผลและใช้ความคิดของมนุษย์ เช่น โคลง กลอน คำขวัญ สุภาษิต คำพังเพย เป็นต้น

2. สัญลักษณ์เชิงรูปลักษณ์ หมายถึง สัญลักษณ์ที่มีความหมายเป็นตัวแทนของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีมองเห็นได้ในลักษณะของรูปร่าง สามารถสื่อความคิดความหมายได้ง่ายและชัดเจนว่าหมายถึงอะไร อาจเรียกว่า “ภาษาตา” เช่น รูปภาพ รูปปั้น อนุสาวรีย์ เป็นต้น

3. สัญลักษณ์เชิงศิลปากร หมายถึง สัญลักษณ์ที่เป็นการแสดงต่างๆ เช่น ดนตรี การร้องเพลง ละคร ภาพยนตร์ เป็นต้น

ซึ่งรูปแบบของสัญลักษณ์เหล่านี้ สามารถนำมาใช้อธิบายแนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เป็นอย่างดี เพราะในสมัยดังกล่าว การเล่นละคร การร้องเพลง การแต่งโคลงกลอน บทละครต่างๆ รวมไปถึงการสร้างอนุสาวรีย์ ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ผู้นำประเทศในสมัยนั้นนิยมทั้งสิ้น

และการนำทฤษฎีสัญญะวิทยา มาใช้ในการวิจัยนี้ ก็เพื่อที่จะนำมาตอบคำถามเกี่ยวกับแนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านหนังสือพิมพ์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในยุคสมัยนั้น มีการใช้แนวทางเชิงสัญญะจริงหรือไม่ และนำมาใช้ในลักษณะใด มากน้อยเพียงใด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4. แนวความคิดเกี่ยวกับสังคมประภิต (Socialization)

คำว่า Socialization นั้น มีผู้เรียกใช้ในภาษาไทยแตกต่างกันออกไป เช่น การสังคมประภิต (พิชณี เชนจรรยา และ ประทุม ฤกษ์กลาง,2531) การขัดเกลาทางสังคม (สุพัตรา สุภาพ,2531) การอบรมปรมนิสัย (ไพฑูรย์ สินลารัตน์,2520) การสังคมกรรม (เสรี วงศ์มณฑา,2531) และการเรียนรู้ทางสังคม (ชัยพร วิชาวุธ,2525) และได้มีผู้ให้ความหมายของ คำว่า "Socialization" ไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้ (อ้างถึงใน อุณาวดี คงมันวัฒนา,2538)

อเล็กซ์ ทิโอ (Alex Thio) ได้กล่าวไว้ว่า "Socialization คือ กระบวนการที่สังคม ถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่บุคคล เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม"

เดวิท เอ กาสลิน (David A. Gaslin) ให้ความหมายว่า "Socialization เป็นกระบวนการ 2 ลักษณะคือ เป็นกระบวนการที่มีทั้งผู้รับการเรียนรู้ทางสังคม และผู้ให้การเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งพิจารณาได้ทั้งในบุคคลคนเดียว หรือเป็นกลุ่ม"

พิทยา สายบุญ กล่าวว่่า " การสังคมประภิต คือ กระบวนการที่สังคมหรือกลุ่ม สั่งสอนโดยทางตรงหรือทางอ้อม ให้ผู้ที่จะเป็นสมาชิกของกลุ่มได้เรียนรู้ และรับเอาระเบียบวิธี กฎเกณฑ์ ความประพฤติ และคุณค่าต่างๆ ที่กลุ่มนั้นได้กำหนดไว้เป็นระเบียบของความประพฤติ และความสัมพันธ์ของสมาชิกของสังคม"

เสรี วงษ์มณฑา กล่าวว่่า "การสังคมกรรม เป็นกระบวนการเตรียมมนุษย์เข้าสู่สังคม ในแต่ละช่วงตอนของชีวิต เพื่อให้มนุษย์เข้าใจบทบาท สิทธิ และหน้าที่ของตน ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่มนุษย์แรกเกิดไปจนตาย"

สุพัตรา สุภาพ ให้ความหมายว่่า "Socialization เป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อมของมนุษย์ในสังคมหนึ่งๆ เพื่อที่จะพัฒนาตนเองด้วย โดยที่กระบวนการทางตรงเป็นการสอนหรือบอกกันโดยตรง เช่น พ่อแม่สอนลูก ครูสอนนักเรียน ฯลฯ และกระบวนการทางอ้อม เป็นการเรียนรู้โดยอาศัยการสังเกต เลียนแบบ เช่น แม่พูดคำหยาบ ลูกก็พูดคำหยาบ ทั้งที่แม่ไม่ได้สอนให้ลูกพูด เป็นต้น"

จากคำนิยามที่แตกต่างกันข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาสรุป เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ว่า "การปลูกฝัง เป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ (interaction) ซึ่งผู้นำของประเทศ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และจอมพล ป. พิบูลสงคราม) ใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อในการถ่ายทอดแนวความคิด เกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมลงมาสู่ประชาชน โดยมุ่งหวังว่า การค่อยๆ ถ่ายทอดผ่านหนังสือพิมพ์ ในลักษณะดังกล่าว จะทำให้ประชาชนค่อยซึมซาบ และเปลี่ยนแปลงค่านิยม ทัศนคติ ตลอดจนพฤติกรรมไปในที่ละน้อยๆ โดยไม่รู้สึกรู้ว่า ถูกบังคับให้เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด"

ในแต่ละสังคมนั้น มีตัวแทนของการปลูกฝังอยู่ด้วยกัน 6 กลุ่ม (สุพัตรา สุภาพ, 2531) ซึ่งกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ ก็คือสถาบันต่างๆ ที่บุคคลเข้าไปเป็นสมาชิกนั่นเอง ตัวแทนทั้ง 6 กลุ่มที่กล่าวมาแล้ว คือ

1. **ครอบครัว** เป็นสถาบันพื้นฐาน ที่ขัดเกลามนุษย์ให้รู้ว่สิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ หรืออะไรถูกอะไรผิด เป็นต้น เป็นสถาบันที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพอย่างลึกซึ้ง และมีอิทธิพลต่ออารมณ์ ทัศนคติ และความประพฤติ ของเด็กเป็นอย่างยิ่ง การปลูกฝังของครอบครัวนี้ จะทำได้ทั้งทางตรง และทางอ้อม
2. **กลุ่มเพื่อน** เป็นกลุ่มที่มีอายุระดับใกล้เคียงกัน โดยอาจจะรวมกันเป็นกลุ่มเพื่อนธรรมดา จนถึงชมรม สมาคมที่ตนสนใจ กลุ่มเพื่อนเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติมากที่สุด โดยเฉพาะในช่วงวัยรุ่นนั้น กลุ่มเพื่อนจะเป็นกลุ่มที่ได้รับความน่าเชื่อถือมากที่สุด
3. **โรงเรียน** นับว่ามีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพ ทัศนคติ นิสัยใจคอของบุคคลมากที่สุด สถาบันหนึ่ง เพราะบุคคลมักต้องใช้เวลาอยู่ในโรงเรียนเป็นระยะเวลายาวนาน และแน่นอนว่า ต้องได้รับการปลูกฝังทัศนคติต่างๆ มาไม่น้อย ในสถาบันดังกล่าว
4. **กลุ่มอาชีพ** เป็นกลุ่มอาชีพต่างๆ ในสังคม ซึ่งแต่ละกลุ่มอาชีพ จะมีคุณค่า หรือระเบียบกฎเกณฑ์ ไปตามอาชีพของตน
5. **ตัวแทนทางศาสนา** เป็นตัวแทนที่ขัดเกลาศน หรือแนะแนวทางให้คนยึดเหนี่ยวจิตใจ เพื่อเป็นเป้าหมายในการกระทำ
6. **สื่อมวลชน** มีส่วนในการปลูกฝังทางสังคมแก่มนุษย์ในด้านต่างๆ ตั้งแต่ความคิด ความเชื่อ แบบของความประพฤติ อิทธิพลของสื่อมวลชนนี้จะมีมากมีน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับภูมิหลังของครอบครัว ว่าได้สอนลูกมาให้รู้จักเหตุและผล หรือเลือกเห็นข่าวสารต่างๆ ได้แค่ไหน หรือขึ้นอยู่กับเจตคติของแต่ละบุคคลต่อสิ่งที่ตนได้รับ

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า สื่อมวลชน (ซึ่งในที่นี้ หมายถึง หนังสือพิมพ์) ก็เป็นอีกสถาบัน หรือกลุ่มหนึ่งในสังคม ที่มีอิทธิพลต่อการปลูกฝังให้ประชาชนทราบว่า ตนเป็นใคร สถานภาพของตนอยู่ตรงไหนของสังคม และควรแสดงพฤติกรรมอย่างไร จึงจะเหมาะสมในสังคม สื่อมวลชนสามารถให้คำตอบเหล่านี้ได้ เช่นเดียวกับสถาบัน หรือกลุ่มอื่นๆในสังคม

หนังสือพิมพ์ให้ความรู้ทางการเมืองแก่บุคคล ซึ่ง นอกเหนือไปจาก สิ่งที่ได้รับจากห้องเรียน อันเป็นการทำให้เกิดการหล่อหลอมทางสังคมในด้านการเมือง (Political Socialization) สร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการเมือง ทำให้บุคคลยอมรับ และปรับตนเองให้เข้ากับระบบการปกครองที่เป็นอยู่ รวมทั้งสร้างทัศนคติทางการเมือง และความสนใจทางการเมืองให้แก่ประชาชน นอกจากนี้ หนังสือพิมพ์ยังช่วยตอกย้ำในสำนึกของปัจเจกชน ให้เรียนรู้ถึงสิทธิ และหน้าที่ของตนเอง ในฐานะประชาชนคนหนึ่ง ที่เป็นสมาชิกในสังคม

ทางด้านเศรษฐกิจ หนังสือพิมพ์สามารถสร้างความสนใจ ตลอดจนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยชี้ให้เห็นถึงสภาวะทางด้านเศรษฐกิจของประเทศที่เป็นอยู่ รวมทั้งปัญหาต่างๆในระบบเศรษฐกิจ อันเป็นต้นตอของปัญหาสำคัญๆของประเทศเรา เพื่อให้ประชาชนตระหนักถึงสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศ และร่วมรับผิดชอบต่อการพัฒนาประเทศ

ทางด้านสังคม หนังสือพิมพ์ยังมีบทบาทในกระบวนการสังคมประภิต (Socialization Process) ซึ่งเป็นกระบวนการอบรมป้อนนิสัย ขัดเกลา หรือฝึกฝนให้สมาชิกของสังคม ได้เรียนรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางสังคม หรือบรรทัดฐานของสังคม ตลอดจนวัฒนธรรมของสังคม เพื่อให้บุคคลเหล่านั้น สามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม และมีความสุข

ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการสังคมประภิต (Socialization Process) และบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ จะทำให้สามารถมองเห็นภาพได้อย่างชัดเจนขึ้นว่า ในรัฐบาลแต่ละสมัยนั้น เป้าหมาย และแนวทางในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม เป็นไปในลักษณะใด และส่งผลให้หนังสือพิมพ์ แสดงบทบาทหน้าที่ของตนเอง ออกมาอย่างไรบ้าง โดยรายละเอียดของ แนวคิด บทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์นั้น ผู้วิจัยจะได้ทำการอธิบายไว้ในหัวข้อต่อไป

5. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์

หนังสือพิมพ์ นับเป็นสื่อมวลชนที่มีความสำคัญมากประเภทหนึ่ง จากประวัติศาสตร์ของหนังสือพิมพ์ในยุคที่ผ่านมา แสดงให้เห็นว่า ผู้นำในอดีตได้เล็งเห็นความสำคัญของหนังสือพิมพ์ และใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือ ในการเผยแพร่ลัทธิชาตินิยมในแต่ละยุคอีกด้วย

Harold D. Lasswell (อ้างถึงใน ประมะ สตะเวทิน, 2539) นักรัฐศาสตร์ซึ่งบุกเบิกทำการวิจัย ด้านการสื่อสารมวลชน ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชน ซึ่งในที่นี้หมายถึงหนังสือพิมพ์ ไว้ 3 ประการคือ

1. **สอดส่องระวังระไวเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม (surveillance of the environment)**
 หมายความว่า การแสวงหาและเผยแพร่ข่าวสาร เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในสิ่งแวดล้อม ทั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในและภายนอกสังคมหนึ่งๆ หน้าที่ด้านนี้คือ การให้ข่าวสาร
2. **ประสานส่วนต่างๆในสังคม เพื่อแสดงปฏิกิริยาตอบสนองสิ่งแวดล้อม (correlation of the parts of society in responding to the environment)** หมายความว่า การที่สื่อมวลชนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดเป็นข่าว เป็นการวิเคราะห์และเสนอแนะว่า ควรจะทำการอย่างไรกับสิ่งนั้นๆ หน้าที่นี้ เรียกว่า หน้าที่ในการแสดงความคิดเห็น หรือหน้าที่ในการชักจูงใจ
3. **ถ่ายทอดมรดกทางสังคมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนรุ่นหลังๆ (transmission of the social heritage from one generation to the next)** หมายความว่า การเผยแพร่ความรู้ ค่านิยม และบรรทัดฐานของสังคม แก่สมาชิกรุ่นใหม่ของสังคม เพื่อให้วิสาหการ และวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ คงอยู่ต่อไป นี่คือนหน้าที่ด้านการให้การศึกษ

ส่วน Charles R. Wright (อ้างถึงใน มาลี บุญศิริสัมพันธ์, 2531.) กล่าวถึงหน้าที่หลักของหนังสือพิมพ์ ไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. **หน้าที่ในการให้ข่าวสาร (To inform)** เป็นหน้าที่หลัก ที่หนังสือพิมพ์จำเป็นต้องแจ้งให้ผู้อ่านได้รับรู้ ต้องเป็นข้อเท็จจริงที่ถูกต้อง เนื้อหาที่มีความชัดเจนครบถ้วนบริบูรณ์ ทั้งนี้ ก็เพื่อให้ผู้อ่านได้มีข้อมูล เพื่อการวิเคราะห์เหตุการณ์ต่อไปได้
2. **หน้าที่ในการให้ข้อเสนอแนะ (To give opinion)** หน้าที่นี้ เป็นหน้าที่ที่หนังสือพิมพ์กระทำ โดยการนำเสนอแนะออกมาในรูปของบทความ บทวิจารณ์ และบทบรรณาธิการ การแสดงความคิดเห็นของหนังสือพิมพ์ต้องไม่มีการลำเอียง และต้องถืออยู่กับความถูกต้องเหมาะสม

3. หน้าที่ในการให้ความบันเทิง (To entertain) ทำให้เกิดความผ่อนคลายแก่ผู้อ่าน
4. หน้าที่ในการเป็นสื่อโฆษณา (To advertise) หนังสือพิมพ์สามารถเป็นสื่อ ในการโฆษณาขายสินค้า และให้ข่าวสารเพื่อช่วยในการตัดสินใจให้แก่ผู้ซื้อได้ด้วย ทำให้เกิดอำนาจการซื้อ ซึ่งส่งผลให้มีการแข่งขันกันทางธุรกิจ และเกิดการพัฒนาทางด้านธุรกิจ

นอกจากบทบาทหน้าที่ ที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ในช่วงที่บ้านเมืองเกิดวิกฤตการณ์สำคัญ หนังสือพิมพ์ ยังมีหน้าที่ในการชี้แจงนโยบายของรัฐให้ประชาชนทราบ เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจ และร่วมมือกันในหมู่ประชาชนให้มากขึ้นด้วย

จากแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ทั้งหมด ที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้ ทำการสรุปบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ ที่คาดว่าจะมีความเกี่ยวข้องกับการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม ผ่านทางหนังสือพิมพ์ ออกมา 5 บทบาทหน้าที่ด้วยกัน คือ

1. บทบาทหน้าที่ในการให้ข่าวสารและชี้แจงนโยบาย ในช่วงวิกฤตการณ์สำคัญของประเทศ การรายงานเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมและการชี้แจงนโยบายเป็นเรื่องสำคัญ เพราะจะทำให้เกิดความเข้าใจในการดำเนินนโยบายต่างๆของรัฐบาล และก่อให้เกิดความร่วมมือกันในหมู่ประชาชนมากขึ้นด้วย
2. บทบาทหน้าที่ในการแสดงความคิดเห็น วิชาทฤษฎีการวิจารณ์การทำงานของรัฐบาล ตลอดจนแปลความหมายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม ให้ประชาชนเข้าใจ และชี้แนะแนวทางปฏิบัติ ให้กับประชาชน
3. บทบาทหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ให้กับสังคม ด้วยการนำเสนอค่านิยม บรรทัดฐาน วัฒนธรรม อุดมการณ์ ซึ่งจะก่อให้เกิดการสืบทอดไปยังบุคคลรุ่นต่อไป
4. บทบาทหน้าที่ในการปลูกฝัง ใฝ่ฝันหัวใจ เป็นการสนับสนุน ชักจูง ให้เกิดการนำผลผลิตที่ได้รับข้อมูลข่าวสาร มาใช้ในการปรับเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม หรือพฤติกรรม โดยบทบาทนี้จะเป็น การกระตุ้นหรือปลุกเร้าให้ผู้อ่านตื่นตัว และยอมรับข่าวสารได้รวดเร็วมากยิ่งขึ้น
5. บทบาทหน้าที่ในการให้ความบันเทิงที่มีสาระแก่สังคม

และผู้วิจัย ได้นำเอาบทบาทหน้าที่ทั้ง 5 ประการนี้ ไปใช้เป็นเกณฑ์ ในการเก็บรวบรวม ข้อมูล มาวิเคราะห์เพื่อตอบปัญหานำวิจัย และข้อสันนิษฐานเบื้องต้นต่อไป

6. แนวคิดการโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda)

ในช่วงที่บ้านเมืองกำลังเผชิญวิกฤตการณ์สำคัญ เช่น การเกิดสงคราม ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ การเกิดภัยคอมมิวนิสต์ ฯลฯ การใช้สื่อมวลชนในลักษณะของการโฆษณาชวนเชื่อ มักมีให้พบเห็นอยู่บ่อยครั้ง

เช่นเดียวกับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองต้องเผชิญกับเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 รวมไปถึงสงครามต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ ตามลำดับ ในช่วงเวลานั้น ผู้นำของประเทศ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และ จอมพล ป. พิบูลสงคราม) ได้พยายามอย่างยิ่งในการที่จะปลูกฝังลัทธิชาตินิยม ความจงรักภักดีในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้บังเกิดในหมู่ชาวไทย โดยผ่านทางสื่อมวลชนต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็หมายถึง หนังสือพิมพ์นั่นเอง

โดยการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับ แนวคิดชาตินิยมผ่านทางหนังสือพิมพ์ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นนั้น นับว่ามีลักษณะของการโฆษณาชวนเชื่ออยู่ไม่น้อย

6.1 นิยามของการโฆษณาชวนเชื่อ มีผู้ให้คำนิยามของการโฆษณาชวนเชื่อ ไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้ (อ้างถึงใน ลักษณะ สตะเวทิน, 2540)

Edwards L. Bernays กล่าวว่า "การโฆษณาชวนเชื่อ เป็นการพยายามสร้างเหตุการณ์อย่างสม่าเสมอ เพื่อให้มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของสาธารณชน"

Harold D. Lasswell กล่าวว่า "การโฆษณาชวนเชื่อ เป็นวิธีการสร้างอิทธิพลเหนือการกระทำของบุคคล โดยการควบคุมการแสดงออกซึ่งความคิดเห็น"

Robert E. Lane & Sears David กล่าวว่า "การโฆษณาชวนเชื่อ คือ การจูงใจที่ถูกสร้างขึ้นอย่างตั้งใจ เพื่อที่จะให้มีอิทธิพลต่อความคิด และทัศนคติของบุคคล"

Leonard W. Doob แห่ง Yale University กล่าวว่า "การโฆษณาชวนเชื่อ คือ ความพยายามของบุคคล หรือกลุ่มบุคคล โดยการใช้วิธีการแนะนำ เพื่อควบคุมทัศนคติของกลุ่มบุคคลอื่น"

Kimball Young แห่ง Queen College , New York กล่าวว่า "การโฆษณาชวนเชื่อ คือ การใช้สัญลักษณ์อย่างมีระเบียบแบบแผน โดยวิธีการแนะนำ และโดยเทคนิคทางจิตวิทยา เพื่อที่จะเปลี่ยน หรือควบคุมการคิดเห็นและค่านิยม โดยมีเป้าหมายสุดท้าย เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่แสดงออก ตามแนวทางที่ผู้ทำการโฆษณาชวนเชื่อต้องการ การโฆษณาชวนเชื่ออาจจะเปิดเผย และประกาศวัตถุประสงค์ไว้อย่างแจ่มชัด หรืออาจจะปิดบังเจตนาารมณ์ของการโฆษณาชวนเชื่อก็ได้

Jacques Ellul เขียนไว้ในหนังสือ Propaganda ว่า "การโฆษณาชวนเชื่อ คือ ความพยายามที่จะเผยแพร่แนวความคิด ผ่านสื่อมวลชน เพื่อให้ประชาชนยอมรับรูปแบบทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ หรือทำให้ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมใดๆ โดยอาศัยวิธีการที่ได้วางแผนการไว้แล้วอย่างจงใจ" (ประมะ สตะเวทิน ช้างถึงโน จิตรภรณ์ วณิชพงศ์, ช้างแล้ว)

กล่าวโดยสรุป การโฆษณาชวนเชื่อ เป็นรูปแบบของการสื่อสาร ที่มุ่งให้ความพยายาม ในการที่จะมีอิทธิพลเหนือความคิดเห็น และการกระทำของบุคคลอื่น เพื่อชักชวนหรือจูงใจให้ประชาชนเห็นด้วย คล้อยตาม กระทำตาม และเห็นดีเห็นงามไปกับผู้โฆษณาด้วย

แต่วัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายของการโฆษณาชวนเชื่อ นั้น เป็นไปเพื่อการมีอิทธิพลเหนือทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคลอื่น โดยเจตนาให้มีผลต่อความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ และการกระทำเพื่อผลประโยชน์โดยเฉพาะ ฉะนั้น การโฆษณาชวนเชื่อ จึงมักถูกมองไปในแง่ไม่ดี หรือแง่ลบเสมอ รวมทั้งการถูกมองไปว่า เป็นสิ่งที่มีความน่าเกลียด น่ากลัว เพราะมีความหมายกระเดียดไปในทำนองที่ว่า การโฆษณาชวนเชื่อ นั้น ผู้ทำการโฆษณาชวนเชื่อ เป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียว (วิรัช ลภีรัตนกุล, 2540)

ซึ่งนิยามของการโฆษณาชวนเชื่อที่กล่าวไปแล้วนั้น สามารถนำมาใช้อธิบายถึง การเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์ ในยุคที่บ้านเมืองเกิดวิกฤตสำคัญต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

6.2 เทคนิคของการโฆษณาชวนเชื่อ แบ่งออกเป็น 8 วิธีด้วยกัน คือ (ประมะ สตะเวทิน อ้างถึงใน จิตราภรณ์ วนัสพงษ์, อ้างแล้ว)

1) การสร้างแบบฉบับ (The Use of Stereotype)

ผู้โฆษณาชวนเชื่อสร้างภาพของคนที่ตนต้องการโจมตี ให้มีลักษณะ ไม่พึงปรารถนา ให้เกิดขึ้นในใจของคนที่ตนทำการโฆษณาชวนเชื่อ เช่น การทำให้ประชาชน เกิดความรู้สึกว่าลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นลัทธิอุบาทว์ ทำลายล้างศาสนา เช่น ไทยเคยมีโปสเตอร์แสดงความร้ายกาจของคอมมิวนิสต์ เป็นภาพวัตถุถูกเผา หรือสร้างภาพให้คนเห็นความโหดร้ายทารุณของผู้ก่อการร้าย

2) การเรียกสมญานาม (The Substitution of Name)

ผู้โฆษณาชวนเชื่อจะหาชื่อมาเรียกแทนสิ่งที่ตนต้องการโจมตี หรือสนับสนุน สิ่งใดที่ตนต้องการโจมตี ก็จะใช้ชื่อที่สามารถเรียกร้องหรือกระตุ้นให้ประชาชนเกลียดชังหรือต่อต้าน เช่น ใช้คำว่า “แดง” เรียกแทนคอมมิวนิสต์ ในทางตรงกันข้าม ถ้าจะพูดถึงสิ่งที่ตนสนับสนุน ผู้โฆษณาก็จะใช้ถ้อยคำที่ฟังแล้วเกิดความรู้สึกที่ดี เช่น ใช้คำว่า “การค้าเสรี” แทนคำว่า “ระบบนายทุน”

3) การเลือกประเด็นที่น่าเสนอ (Selection)

ผู้โฆษณาชวนเชื่อจะเลือกสรร เสนอแต่ความจริงที่มีประโยชน์ต่อการโฆษณาชวนเชื่อของตน และหลีกเลี่ยงไม่เสนอข้อเท็จจริงอื่นๆ ที่ขัดแย้ง คัดค้าน หรือเป็นอุปสรรคต่อตัวผู้โฆษณาเอง

4) การโกหกมดเท็จ (Downright Lying)

วิธีโกหก หลอกหลวง มดเท็จ ปิดบังความจริง ตลอดจนกุเรื่องราวจนขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์ในการโฆษณาชวนเชื่อ นั้น เป็นวิธีที่ถูกใช้เสมอ เพื่อให้คนคล้อยตามวัตถุประสงค์

5) การตอกย้ำ (Repetition)

ผู้โฆษณาชวนเชื่อมั่นใจว่า หากตนทำการโฆษณาชวนเชื่อในเรื่องเดิม ซ้ำๆ กันบ่อยๆ อย่างมากพอแล้ว ประชาชนก็จะยอมรับสิ่งที่ตนโฆษณา

6) การอ้างเหตุผล (Assertion)

ผู้โฆษณาชวนเชื่อมักจะยืนยันกราน หาเหตุผล หลักฐาน มาสนับสนุนสิ่งที่ตนเชื่อถือ เพื่อผลประโยชน์ของการโฆษณาชวนเชื่ออยู่เสมอ เนื้อหาของการโฆษณาชวนเชื่อ นั้น จึงมักเสนอความจริงเพียงด้านเดียว โดยไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้ความคิดอย่างเสรี ได้ใช้เหตุผล หรือ ตั้งข้อสงสัยต่อข้อมูลที่ได้รับเลย

7) การโจมตีศัตรู (Pinpointing the Enemy)

ผู้โฆษณาชวนเชื่อไม่เพียงแต่โฆษณาเพื่อสนับสนุนอุดมการณ์ ความคิดที่ตนต้องการ เท่านั้น แต่ยังต้องโจมตีศัตรูของตนด้วย บางครั้งผู้โฆษณาชวนเชื่อต้องทำให้ประชาชนคิดว่า พวกเขามีศัตรูหรืออันตราย แม้ว่าจะจะเป็นเพียงศัตรูในจินตนาการ (imagined enemy) เท่านั้นก็ตาม

8) การอ้างสถาบันที่น่าเชื่อถือ (The Appeal to Authority)

วิธีหนึ่งที่ทำให้การโฆษณาชวนเชื่อได้ผล ก็คือ การอ้างอิงถึงอำนาจ สถาบัน หรือ บุคคลที่มีอำนาจ เป็นที่ยอมรับนับถือของประชาชน หรือมีความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ เช่น นายกรัฐมนตรีให้การสนับสนุน , ดาราภาพยนตร์สื่อบุหรือตราเป็นต้น

เทคนิคการโฆษณาชวนเชื่อที่กล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยได้เลือกบางประเด็นที่คาดว่าจะเกี่ยวข้อง และสามารถวัดผลเป็นรูปธรรมได้ชัดเจน มาใช้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ในหัวข้อ "เทคนิคการนำเสนอ" เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านหนังสือพิมพ์ โดยเทคนิคการโฆษณาชวนเชื่อ ที่เลือกมาใช้ในการเก็บข้อมูลนั้น ประกอบไปด้วย

- การอ้างเหตุผล หมายถึง การหาเหตุผล หลักฐาน มาสนับสนุนสิ่งที่ตนเชื่อถือ มักเป็นการนำเสนอความจริงหรือความคิดเห็นเพียงด้านเดียวอยู่เสมอ
- การโจมตีศัตรู ในที่นี้หมายถึงรวมถึงวิธีการสร้างแบบฉบับให้ศัตรูของตนกลายเป็นคนโหดร้ายทารุณในสายตาคนทั่วไป รวมถึงการเรียกสมญานามแทนผู้อื่นในทางลบด้วย
- การอ้างสถาบันที่น่าเชื่อถือ อ้างบุคคลที่มีชื่อเสียงในขณะนั้นเป็นหลัก ซึ่งส่วนใหญ่จะหมายถึง การอ้างคำปราศรัย สุนทรพจน์ บทสัมภาษณ์ต่างๆ รวมไปถึงการให้ความสำคัญกับสถาบันหลักๆของประเทศ เช่น การอ้างสถาบันกษัตริย์ หรือกล่าวถึงศาสนา เป็นต้น
- การตอกย้ำ หมายถึง การกล่าวซ้ำเนื้อหาเดิมๆ หรือการเสนอเนื้อหาใดเนื้อหาหนึ่งซ้ำกันเป็นประจำ
- อื่นๆ ซึ่งหมายถึง เทคนิคที่นอกเหนือจากเทคนิคต่างๆข้างต้น